

JAKOB MELØE

Utsagn og utsier

En del foreløbige notater i sprogets metafysikk

In: Norsk Filosofisk Tidsskrift. Oslo, 1-1972, p. 35-47.

Dette notatet skrev jeg til et gjesteseminar i Oslo i mai 1965. Jeg publiserte det ikke dengang, fordi jeg regnet det som et hastverksarbeid, og siden ble jeg mer opptatt av redskaper og arbeidsoperasjoner enn av utsagn. NFT har nu bedt meg om å publisere notatet, og det passer meg godt av to grunner. For det første har det vært en del etterspørsel etter den. For det andre har jeg god lyst til å feire det filosofiske miljøet i Bergen i årene 1960-65. Det kunne gjøres like adekvat ved å publisere et av Viggo Rossværs notater fra den tiden, men dem har han sannsynligvis kantet, og nu feirer jeg miljøet ved å publisere et av mine egne, dvs. jeg feirer det ved å la det representere.

"Utsagn og utsier" er ikke representativ for all filosofisk virksomhet i Bergen på den tiden, for både Knut Erik Tranøy og Arild Haaland arbeidet på andre felter, Knut Erik Tranøy med teoretisk moralfilosofi og Arild Haaland med praktisk moralfilosofi. Gunnar Skirbekk og Knut Vennesland var ennå ikke sprunget ut etter sin omplantning til Bergen. Deres blomstring hører med til perioden etter 1965. Men notatet er representativ for den gruppen som arbeidet med sprogfilosofi, med Wittgenstein som helt, og med logisk teori, med Frege som helt, og delvis med sosial-antropologi, med Frederik Barth som delvis helt (han var komplett helt i nabogården). Den eldste i den gruppen var jeg selv, og den mest wittgensteinianske av oss var nok Viggo Rossvær. Han var også den eneste av oss som arbeidet alvorlig med Kant. De andre navnene var Harald Johannessen, Kjell S-Johannessen, Eyvind Dalseth og Jon Hellesnes. (Harald Johannessen skrev sin magisteravhandling om *Tractatus*, og Eyvind Dalseth skrev sin om *Bemerkungen über die Grundlagen der Mathematik*. Men ellers arbeidet miljøet ikke så meget med Wittgenstein som det arbeidet *ut fra* Wittgenstein. Det var i den forstand et genuint Wittgenstein-miljø.) Til det samme miljø sognet også, enten tidvis eller delvis, Magne Dybvig, som både var mer logiker og mindre trylle- bundet av Wittgenstein enn de fleste av oss andre, Nina Monsen, som lærte litt logikk av meg men mer av Magne, Sigurd Berentzen, som ble sosial-antropologi, Kirsten Hofseth, som den gang delte seg mellom filosofi og sosialantropologi, Helfred Fjeldstad og Arne Tuv, til tider, og mot slutten av perioden Arne Dahl. Men hvis dette miljøet skal feires, skal også våre to viktigste utenomfilosofiske medarbeidere feires, Vally Monsen (nu Vegge) og Åse Frostad (nu Fasting).

Enten jeg har gjort godt eller dårlig arbeid med mitt notat, det var den slags problemer vi arbeidet med, for det meste, og det var omtrent slik vi arbeidet med dem, for det meste.

J.M Desember 1971

1. Et utsagn må kunne identifiseres som en bestemt persons utsagn, dvs. det må være mulig å si *hvem* som har sagt det. (De fleste av paragrafene nedenfor, kan betraktes som forklaringer av denne tesen.)

Det tesen sier, er ikke bare at et utsagn må ha en forfatter. Dette siste kan tas som en definisjon av "utsagn", f.eks. til forskjell fra "setning". Eller som et analytisk utsagn, *ut fra* en definisjon.

Men det kan også tas som en art syntetisk a priori utsagn cm utsagn, f. eks. som et uttrykk for at sprog er nødvendig knyttet til personer. I så fall er det et utsagn om sprogets identitet, eller om hva slags eksistens et sprog har (men også om hva slags eksistens en person har). Slik tatt, er utsagnet "Et utsagn må ha en forfatter" f.eks. en benektelse av at et utsagn er en *ting* (også av at det er en *ting* som er laget). Det er også en benektelse av at et utsagn er et saksforhold *rett og slett* (men ikke av at det er, eller kan betraktes som, et saksforhold). Etc.

Og det er slik tesen skal forstås, som et utsagn om hva slags eksistens utsagn har.

En analogi: Det hører ikke med til *definisjonen* av (matematisk) "bevis" at et bevis er laget av noen, eller at det er laget av noen *som* noe (f.eks. ikke som ornament), eller at det skal *leses* (f. eks. til forskjell fra å betraktes som en kolleksjon av diskrete objekter (en definisjon av "well-formed formula" sier hvordan en wff kan bygges, men ikke hvordan den skal betraktes — skjønt man kan si at byggereglene *viser* det)), eller at det *tjener* til noe, etc. Men det er nettopp slike betraktninger som kan tjene til å forklare hva slags eksistens et bevis har. De sentrale utsagn i en slik forklaring vil være nødvendige utsagn, men ikke analytiske utsagn. Dvs., de vil være en art syntetisk a priori utsagn. Et eksempel er: "En wff er (av) en *form*". (Det går vel an å ta selve definisjonen som en slik forklaring. Man får da f. eks.: "Et bevis er intet annet enn en kolonne av wffs, der ..." Som et stykke metafysikk passer det inn i et bilde av verden der alle forbindelser er kontingente. (Med f. eks. 'slutning' som et psykologisk eller et romlig begrep.))

Man kan kanskje tenke seg en definisjon av "setning" etter mønster av en definisjon av "wff". Men selv i en slik definisjon vil det ikke *sies* at en setning må betraktes som en *form*, f.eks. nu til forskjell fra en sekvens. (En form ødelegges hvis dens siste element fjernes. En sekvens forkortes ved samme operasjon.) At en setning må være observerbar, vil antagelig ikke sies. Heller ikke at den må være reproducerbar. At en setning er formulert (av noen) vil falle helt utenfor - og dermed også at den er formulert som utsagn, eller som avtrykk av et utsagn. (I et blad finner jeg et bilde av en bensinstasjon. "NO SMOKING" står det på veggen. Det er et avtrykk av et utsagn jeg nu har foran meg. Det er en setning, men ikke et utsagn. Jeg tenner min sigarett uanfektet. (Det samme kan min leser gjøre.))

Enhver definisjon gis innen et rom av forutsetninger som selv ikke kommer til uttrykk i definisjonen. Dvs., de kommer ikke til uttrykk som klausuler innen definisjonen. Slik det sted et bilde er tatt fra ikke fremkommer som en del av bildet. (Og slik det materiale et bilde er laget av heller ikke er en del av bildet.)

2. La oss nu gå tilbake til den tesen som skal forklares. Kall den "(I.1)".

(I.1) *Et utsagn må kunne identifiseres som en bestemt persons utsagn, dvs. Det må være mulig å si hvem som har sagt det.*

Denne tesen sier noe om *måten* et utsagn er knyttet til en person på. Den kan f.eks. leses slik: Det jeg formulerer, er det *jeg* som *sier*. Eller slik: Det som kommer ut av min munn, er mine utsagn - f. eks, slik at det er jeg som står til ansvar. Og det som kommer ut av din munn, er *dine* utsagn, f.eks. slik at de er det *du* som står til ansvar for. ("Pass din munn!" sier vi. Men

ikke "Pass hans munn!")

Hvis du kommer med et observasjons-utsagn, og det viser seg ikke å holde stikk, så er det *du* som ikke hadde øynene med deg, eller det er du som snublet i beskrivelsen av det du så, etc. Hvis det er et løfte du kommer med, så er det *din* plikt å holde det (ikke min, eller en annens). Jeg kan være en mann for mitt ord, men ikke en mann for ditt.

Poenget er at utsagn er nødvendig knyttet til personer. De er knyttet til personer, dvs. de driver ikke omkring som løse blader (eller reker rundt, herreløse). Og de er *nødvendig* knyttet til personer, ikke bare rent empirisk, f. eks. som figurer i sanden, som er eller ikke er laget av mennesker, eller f. eks. som fotspor, som ikke nødvendigvis er spor etter føtter.

Men poenget er (ikke bare at utsagn er knyttet til personer, men) også at et utsagn er en *bestemt* persons utsagn. Ett er mitt, et annet er ditt. Etc.

Hvis det man er ute etter, er å forstå et sprogs identitet, eller hva slags eksistens et sprog har, er det ikke nok å studere et sprog som system (f. eks. som et system av lyder, eller som ordliste og grammatikk (som elementer og reglene for deres sammensetning)). Eller å studere det som et *materiale*.

Et utsagn må være av et materiale. Det må ikke bare være av en eller annen *form*, men formen må være en form av *noe* (som er slik formet). F. eks. av lydmasser, eller synlige linjer, eller voks — eller f. eks. det menneskelige legeme. Materialet må være slik at det lar seg forme av et menneske. (Hvis et tordenskrall forstås som et utsagn, kan det ikke være som et menneskes utsagn.) Det må antagelig være slik at det lar seg forme uten bruk av redskaper. Og slik at han som skal forme det (til et utsagn) er herre over det. (Eens eget legeme er bedre egnet enn en annens.) Etc. Her er et meget rikt felt.

En hammer kan ikke være av voks. Men det er fordi den skal brukes til å slå inn spiker med. Utsagn må være av stemme (?) — fordi? Noe av svaret må antagelig ha noe å gjøre med måten et utsagn er knyttet til en person på.

Et utsagn må være av et materiale. Men et stykke materiale må være av en *form*, for å være et utsagn. Sand kan ikke være et utsagn, men f. eks. figurer i sand. Eller sand på bordet, f. eks. til forskjell fra sand på gulvet. (Her er to mulige utsagn. Men bordet på gulvet er ikke et tredje mulige utsagn, hvis ikke bordet f.eks. også kan heises i taket.) Dvs., en *form* eksisterer bare som en av en rekke alternative former. (Det samme gjelder posisjon, og konstellasjon, etc. En terning kan ikke være et utsagn. Men det at terningen ligger med to prikker opp, kan være et utsagn. (Det at terningen ligger med to prikker opp, er en posisjon fordi det er en av andre mulige posisjoner.))

Et utsagn kan betraktes som en konstellasjon av elementer. Og et sprog kan betraktes som et system av slike konstellasjoner. Dvs., det kan betraktes som en *notasjon*.

Et sprog uten materiale er en umulighet - som en sjel uten legeme, eller som et ansiktsuttrykk uten et ansikt å komme til uttrykk i. Og et sprog uten notasjon er en umulighet. Et ansikt kan uttrykke glede fordi det også kan uttrykke sorg, vrede, etc. Dvs., et ansikt kan uttrykke noe fordi det kan ha skiftende uttrykk — eller, og det er her analogien ligger, fordi det kan *skifte*.

Et ansikt kan være uttrykksfullt, men neppe et bakhode. Og en terning kan være en notasjon, men ikke en klinkekule.

Men hvis det at terningen ligger med to prikker opp, er et utsagn, så er det *fordi noen har lagt den* med to prikker opp. (Et utsagn er nødvendig knyttet til en utsiger.)

3. La oss nu eksemplifisere (I.1) på spørsmål:

(I.11) *Det er den som spør som ber om svar.*

Et utsagn er knyttet til en person f. eks. slik et ansvar er knyttet til en person. (Det er han som har gjort det, som trekkes til ansvar. Dvs. mellom ansvarlige er det slik.) Eller f. eks. slik en

gjerning er knyttet til en person, som hans gjerning. (Det er han som rekker frem skålen, som ber om å få den fylt. Det er han som løfter på hatten som hilser.)

Også det man gjør på andres vegne, er knyttet til ens egen person. Det å gjøre noe på andres vegne er dessuten avledet i forhold til det å gjøre noe på egne vegne. F. eks. slik: Jeg gjør noe på en annens vegne. Men han som ba meg om å gjøre det, ba på egne vegne. Eller han som ba ham be meg, ba på egne vegne. Dvs. kjeden må stoppe ved en person som ber på egne vegne. Og slik: *Jeg* kan ikke gjøre noe for en annen hvis det jeg da gjør regnes for tredjemanns verk.

Hvem er det som spør? Det er ham fra hvis munn spørsmålet kommer. Dvs. et spørsmål er knyttet til en person slik en gjerning er det. Det er slik (I.11) skal forståes.

Øvelse: La oss tenke oss en kultur der et spørsmål gjelder som et spørsmål (dvs. som en begjæring om svar) fra f. eks. nærmeste nabo til han som formulerte det, f. eks. fra nærmeste nabo i vest. Og der svaret gis til hans nærmeste nabo i vest. — Hvis antagelsen er logisk umulig, hvorfor er den det? Eller hvis den er logisk mulig, men barokk — hva er det som gjør den barokk? Dvs. hvilke forutsetninger av hvilken art er det antagelsen bryter med? Merk at bruddet kan gjøres ennu mer radikalt, for vi har fremdeles forutsatt at det er han som blir spurt som svarer. Og at han som blir spurt er han hvis navn blir uttalt (av han som formulerer spørsmålet) - eller han som formulereren retter sitt blikk mot, etc.

4. Et sprog kan betraktes som en notasjon, f. eks. som et system av lyder, uten at det knyttes til mennesker som snakker. Innen et slikt perspektiv, er det enten ikke plass for et begrep 'spørsmål' (men kanskje for et begrep 'setning' — slik det i en beskrivelse av sjakkbrikker som visuelle gjenstander ikke er plass for spilllets begrep 'hest', men vel for et begrep 'hestehode-form') — eller et spørsmål er ikke annet enn en setning av en bestemt form, med en bestemt syntaks, e.l.: (Hvilke av de to alternativer som kommer på tale, kommer an på hvor formalt et system man opererer med - der et system regnes som formalt i den græe man kan sutdere systemet uten å vite hva det er et system *av*.) Dvs., (I.11) faller vekk når et sprog betraktes som en notasjon.

Men sprog kan også betraktes som kommunikasjon, dvs. som en persons tale til en annen. Det er her (I.11) kommer inn i bildet. Og antagelig som en art forutsetning for at det å spørre (noen om noe) skal være mulig. Eller for at spørresvare spillet skal være et mulig sprogspill.

Poenget med Øvelsen er å gjøre det klarere i hvilken forstand (I.1) er en forutsetning - og for hva. Øvelsen beskriver et spill som antagelig er mulig mellom personer innen samme hørsels-region (der hver enkelt er innenfor hver enkelt annens høre-og-tale rekkevidde). Og der hver enkelt vet, om hver enkelt av de andre, hva han vet og ikke vet. Men hvis disse betingelsene gjør spillet mulig, tapper de det antagelig samtidig for poeng. Det er i alle fall ikke *vårt* spørrespill Øvelsen beskriver.

Men (I.11) er ennu bare forklart som et eksempel på (I.1). Vi har snakket om det å spørre bare som et eksempel på det å si noe (og ikke f.eks. til forskjell fra det å love). Dvs., selv om tesen (I.11) uttrykker en forutsetning for det spørrespill som er vårt, gjør den det bare som en spesifisering av en forutsetning som 'gjelder for ethvert sprogspill overhodet (dvs. for ethvert sprogspill som er vårt). La oss derfor gå selve spørrespillet inn på klingen, og la oss forsøke å avdekke noen av dets regionale forutsetninger. Det vil samtidig gjøre det klarere akkurat hva (I.11) er en forutsetning for.

5. Det å formulere en setning i imperativ, er ikke å gi en ordre. Og det å formulere en setning som grammatisk sett er et spørsmål, er ikke å spørre. (Begge dele kan gjøres på tavlen i norsktime.) Dvs., innen et sprog som system, er et spørsmål en rent grammatisk kategori. Men innen sprog som kommunikasjon, dvs. mellom mennesker, er et spørsmål en begjæring om svar.

Det er en som spør, og en som blir spurt. Det er han som artikulere spørsmålet, som spør - dvs. det er han som ber om svar. Det er han som blir spurt, som blir bedt om å svare. Og han som blir spurt er f. eks. han som spørgeren retter sitt blikk mot.

Et spørsmål ledsages ikke bare av et 'Det er jeg som spør', men også av et 'Det er du som blir spurt'. Og det må være klart, ikke bare hvem 'jeg' er (det er han fra hvis munn spørsmålet kommer) - men også hvem 'du' er. Dvs., det må være klart hvem spørgeren retter sitt spørsmål til, hvem han henvender seg til.

Dette gjelder utsagn overhodet: For at det å *si* noe skal være mulig, må det å *henvende seg* være mulig. Det er kanskje mulig å tenke seg et sprog der intet utsagn er om noe. (Kanskje er W§2 et slikt sprog.) Men er det mulig å tenke seg et sprog der utsagn ikke er *til* noen?

Et bevis må *vise seg* som et bevis, dvs. det må (vanligvis) ikke være nødvendig å bevise at det er et bevis. Og et utsagn må *vise seg* som et utsagn, og som *det* utsagn det er. Men også det at han som sier noe, sier det *til* noen - også det må *vise seg*. (Det at han snakker er vanligvis nok, og må vanligvis være nok.)

Og *hvem* det er, han henvender seg til, må *vise seg* (for den han henvender seg til, og for andre).

Men for at det skal *vise seg*, f. eks. hvem spørgeren henvender seg til, må det være noe som viser det. F. eks. spørgerens plass og orientering i rommet, dvs. det at han *inntar* en slik eller slik plass; eller pekefingerens orientering; eller retningen av hans blikk; etc. Men det er bare innen en kode at slike manøvrer eller gester kan *vise* hvem det er man henvender seg til. Dvs., det ligger sprog også i det å *henvende seg*. (Men ikke i det å rette sitt blikk mot en annens øyne. Og ikke i det å møte et blikk som er rettet mot en. Derfor kan dette være et bilde på den primitive henvendelse, og på det primitive svar på den.)

6. Et spørsmål har gjerne en form, eller en grammatikk som viser at det er et spørsmål. Men det er antagelig ikke *nødvendig* at et spørsmål *vise seg* som et spørsmål, slik det er nødvendig at et utsagn *vise seg* som et utsagn. Man kan si "(Klokken er 5) Dette er et spørsmål" i en forstand som man ikke kan si "(Klokken er 5) Dette er et utsagn". "Dette er et utsagn" er et utsagn som bare kan forstås hvis det ikke trengs. Men dette er svakt sagt, for det kan bare forstås hvis det med nødvendighet er intetsigende, dvs. hvis det ikke kan sies. "Dette er et spørsmål", derimot kan tenkes som et fast trekk i et sprog der et spørsmål ikke selv *vise seg* som et spørsmål (f.eks. ved sin grammatikk). Et slikt sprog finnes neppe. (Hvordan ville det se ut? Dette er én mulighet: Det er bare mulig å stille spørsmål som kan besvares med "Ja" eller "Nei". Dvs. med svar som forutsetter at spørsmålet selv, "(Klokken er 5)...", kan stå som svar. (Hvis svaret er "Nei", kan spørgeren fortsette med "(Klokken er 5.01) Dette er et spørsmål", etc. Han kan risikere ikke å få "Ja" før han er kommet til "(Klokken er 7) Dette er et spørsmål" — for annen gang.))

Et spørsmål er en grammatisk kategori. Men ikke et svar. (Selv et spørsmål kan være et svar.) Et utsagn *vise seg* som et svar ved måten det hører til et spørsmål på. Det kommer etter et spørsmål i tid. Det sies av den som blir spurt til den som spør. Etc. Skjønt det er ikke gjerne slikt som klikker, når et utsagn sies ikke å være svar på spørsmål.

Spørsmål og svar hører sammen som f. eks. kjøper og selger. (F. eks. slik: Det er han som betaler, som skal ha varen. Og slik: Det er han som får betaling, som skal levere varen. Og på mange andre måter.)

7. Et spørsmål stilles av en person til en annen. F. eks.: X spør Y om korteste vei til rådhuset. Ellers: X ber Y om å fa et glass vann. Eller: X ber Y om hans adresse. Etc.

7.1. La oss ta det første eksemplet: X spør Y om korteste vei til rådhuset. Dvs., X spør Y om korteste vei til rådhuset i den by de nu befinner seg i, og fra det sted de nu står på. Selve

stedet de står på går med til å definere spørsmålet, dvs. til å gjøre det til det bestemte spørsmål det er. Med et uttrykk fra Frege kan man si at spørsmålet "mettes" av stedet.

Men det er *via personene X og Y* at stedet metter spørsmålet. Stedet er her (definert som) det stei X og Y nu befinner seg på* - skjønt det, dvs. stedet slik definert, må i sin tur plaseres innenfor en ramme som både X/Y og rådhuset kan lokaliseres innenfor.

7. 2. Et spørsmål er knyttet til han som formulerer det. Og til ham det rettes til. Det er han som blir bedt om å svare.

Det å spørre en annen om noe, er et trekk innen sprogets verden (eller innen et sprogspill). Det å rekke frem sitt glass for å få det fylt, er et trekk innen handlingens verden (eller innen et handlings-spill (av kooperasjons-typen)). De to trekk hører til hvert sitt spill. Men det ene trekk avspeiler det andre. De er av samme form, eller bygget inn i det samme skjema. Begge er fra en person X til en annen person Y. Begge er en begjæring fra X om en tjeneste fra Y. I begge impliserer X at han mangler noe (informasjon, f. eks. eller whisky). I begge impliserer X at han regner med at Y er i stand til å skaffe ham, X, det han mangler. I begge impliserer X at han har rett til å be om det han ber om, at han har rett til å be Y om det, at (han regner med at) Y har rett til å yde den tjeneste han blir bedt om, at Y har rett til å yde den ovenfor ham selv, X - etc. Etc..

Men ingenting av dette sies, f. eks. når X spør Y om veien til rådhuset. Det er alt sammen forutsetninger, av forskjellig art, for det å spørre en annen om noe. (Man kan si at en akt impliserer at dens forutsetninger er til stede, eller at aktøren regner med at forutsetningene er til stede. (Men her bør "regne med at de er til stede" antagelig forstås som "ikke regne med at de mangler".))

7.21. Han som spør impliserer f. eks. uvitenhet om det han spør om. Dvs., han impliserer *sin egen* uvitenhet. Det gjør han fordi spørsmålet gjelder som et spørsmål fra ham som formulerer det.

Han som spør forutsetter at der er andre som vet, og han spør Y under den forutsetning at Y vet. Dvs., hvis X vet at ingen andre vet (det X ønsker å få vite), faller det også vekk å spørre. Hvis X vet at Y ikke vet, faller det vekk å spørre Y. Det gjør det fordi det er han som blir spurt som blir bedt om å svare.

(Mens man antagelig hverken kan gråte eller være vred på vegne av andre, kan man både spørre og svare på vegne av andre. I hvert fall i vår kultur kan man det (skjønt, det å fri på vegne av andre gjøres nødvendig, dvs. man lar nødvendig andre fri for seg). Men spillet med å spørre eller svare på vegne av andre, forutsetter det spillet der man spør eller svarer på egne vegne.)

7.22. Det er han som spør, som ber om svar. Og be om svar gjør han bl.a. ved å vente på svar. Hvis X sier til Y: "Unnskyld, kan De si meg korteste vei til rådhuset?" — og så stikker av før Y får tid til å svare, har X dermed ødelagt sin spørresetning som et spørsmål. Han har ikke bare stukket av fra Y's svar, men også fra sitt eget spørsmål. Det å spørre og så stikke, er en barokk manøvre (eller et stykke komikk). Og det er fordi det å spørre impliserer at man ber om svar at den er barokk. (Også teoremer om praksis kan bevises ved *reductio* — ved *reductio* til det barokke (eller til det komiske, hvis man er i det humør). Av den grunn kan f. eks. Beckett's og Ionesco's verker tas som studier i metafysikk (Metaphysik der Praxis).)

"What is truth?" said jesting Pilate, and would not stay for an answer." (Citat fra Austin, som citerer Bacon.) Det at Pilatus ikke ventet på svar, viser at han ikke mente sitt spørsmål som et spørsmål. Han ventet ikke på svar fordi han ikke ba om svar. Og han ba ikke om svar fordi han ikke trodde på svar (eller ikke trodde på svar fra den kanten). Også Pilatus bare citerte.

(Et spørsmål er en begjæring om svar. Det kan også leses slik: spørsmål kan ikke eksistere

som citat bare. Selv om et citert spørsmål er en spørre-setning god nok. Spørsmål eksisterer fordi der er noen som spør, og spør på egne vegne.)

8. X spør Y om korteste vei til rådhuset. Er en beskrivelse av korteste vei til rådhuset fra sted X/Y et svar? Ikke i seg selv er det det. Dvs., det er ikke som en rekke setninger, eller som en tekst innen systemet, at en slik beskrivelse er et svar. Et svar er den bare som noe en person forteller en annen, dvs. som noe han som blir spurt forteller han som spør. Sagt til hvem som helst annen er det ikke et svar, ikke på *det* spørsmålet. For det spørsmålet er også den personens spørsmål.

8.1. Et svar er *til* han som spør, og *fra* han som svarer. Men sett nu at det blåser spørgeren et i hende. På det står trykt en beskrivelse av korteste vei fra sted X/Y til rådhuset. Sett f. eks. at det blåser X i hende nettopp som han har spurt. Hvis det er et svar han har fått, må det være f. eks. fra Gud. (Men da skal X også vite at det er et svar. Hvis jeg ikke vet at jeg har fått svar, har jeg ikke fått svar. Dvs., primitivt sett må det gjelde.) Hvis vi ikke regner med Gud, eller hvis X ikke gjør det, er det heller ikke et svar han har fått i hende. (Man kan ikke spørre mannakorn til råds, hvis man regner det for tilfeldig hva man trekker.) Men sett at det er Y som fanger papirstykket. Hvis nu Y leser det som står der, kan *han gjøre* det til et svar på det X spør om vet at han gir papirstykket til X — som et svar. Litt uventet kan han legge svaret i den annens hånd, i steden for hans øre. Men poenget er at det er han som blir spurt som gir svaret, og gir det til han som spør.

8. 2. X, dvs. han som spør, kan ikke gjøre et svar ut av papirstykket ved å gi det til seg selv som svar. Og poenget er ikke nu. at man ikke kan gi noe til seg selv. Men at det må være en annen som svarer. Spørsmål og svar er mellom to, og mellom to som ikke begge vet det samme (eller som ikke begge vet at begge vet det samme). Og en forskjell i viten er alltid garantert mellom to personer som står ansikt til ansikt: den er garantert av forskjellen i deres visuelle felt. Rommet mellom dem er felles, og begge vet at det er felles (og hver av dem vet at den andre vet det). For spørsmål, og for svar, er det et dødt område. Men hver av de to har også sitt private visuelle domene. X har rommet bak Y, og Y's front. Og Y har rommet bak X, og X's front.

X kan berette for Y fra sitt domene ("Du har sot på nesen", "Det står en kalv bak deg", etc.) — og Y kan berette for X fra sitt. Men snittet mellom deres domener er dødt.

Men dertil har hver av dem sin egen historie. Det er nødvendig at der er et snitt mellom det som er X's historie og det som er Y's historie. Ellers er det ikke mulig for dem å snakke sammen. (Snittet er deres felles Lebenswelt.) Men det er også nødvendig at hver av dem har sin private del. Ellers har de ingenting å si hverandre.

I eksemplet med "korteste vei til rådhuset" regner vi med X som fremmed på stedet, og Y som kjentmann. Eller vi regner med at X regner med Y som kjentmann, og Y ikke benekter det (dvs. at han stadfester det - det gjør han i og med at han svarer). Det er fordi X er fremmed at han kan spørre, og det er fordi Y er kjent at han kan svare.

9. Det er én som spør, og en annen som svarer. Og han som svarer garanterer sitt svar i og med at han gir det.

Det er han som artikulere svaret, som gir svaret. Og det vil blant annet si: det er han som garanterer det. Hans svar, f. eks. en beskrivelse av korteste vei til rådhuset, er i den forstand ledsaget av et 'Det er jeg som svarer'. Et svar hører til han som svarer slik hans ansvar gjør det.

Slik et garantibrev krever en garant, slik (bl.a. slik) krever et utsagn en ut- siger. Og slik garanten garanterer ved å signere, slik garanterer han som svarer sitt svar ved å gi det. Hans

signatur ligger i det at det er han som sier det. (Med sin munn signerer utsigeren sitt utsagn.) Ethvert utsagn er i den forstand ledsaget av utsigerens 'Dette er det jeg som sier'.

Garanten garanterer med sin signatur. Men hvis han nu vil garantere sin signatur med (ennu et eksemplar av) sin signatur, bryter han ut av den praksis der man kan grantere med sin signatur.

Utsigeren tar ansvar for sitt utsagn ved å si det. Men *det* kan han ikke si, uten å bryte ut av den praksis som er vårt sprog.

Men sproget kan man ikke bryte ut av, hverken med å tie eller med å tale. Derfor bryter man heller ikke ut om man sier "Jeg tar ansvar for det jeg nettopp sa".

Men *sier* man det, er det ikke *det* man har sagt. Hvis man sier "Jeg tar ansvar for det jeg nettopp sa", så er det til forskjell fra f.eks. "Jeg tar ikke ansvar for det jeg nettopp sa". Men det ansvar man i sin tur tar for dette utsagn, får man bære taust. To eller tre skritt til, så er det uten navn.

10. Når man skal beskrive hvordan et barn lærer å snakke (eller hva det lærer når det lærer å snakke) begynner man f. eks. med å beskrive dets første lyder. Og man beskriver hvordan et barn lærer å mestre *tungen*. (Det å mestre *tungen*: ikke bare er det ingen enkelt affære, det er intet enkelt begrep. F.eks. er et begrep 'standard' forutsatt.)

Man kan like gjerne begynne med å beskrive hvordan et barn lærer å mestre *hånden*. F. eks. hvordan et barn lærer å gripe en gjenstand, og å legge den fra seg igjen. Men hva har dette med sprog å gjøre? Det ligger like nært opp til sprog på håndens side som det å artikulere lyder på tungens side.

Hvis det er en stor dag (på tungens side) første gang ungen artikulerer "mama", så er det en større dag (på håndens, dvs. gjerningens side) første gang ungen gir en gjenstand til en annen og tar i mot den igjen.

10.1. Eller første gang *vi våger en slik beskrivelse* av det ungen gjør. Men selv dette er kanskje uten en klar "første gang". F.eks. hvis vi skjelner mellom det å gi en gjenstand til en annen og det å *legge den fra seg* i en (annens) hånd, eller mellom det å *ta i mot* en gjenstand fra en annen og det å ta den fra en annens hånd (gripe tak i den og ta den til seg).

Vi kan f. eks. knytte begrepet 'gi' til begrepet 'ta i mot' slik at vi sier et barn kan gi noe til en annen (til forskjell fra å legge det fra seg i en hånd) bare hvis det kan ta i mot noe fra en annen. Og det å ta i mot kan i sin tur knyttes (begrepsmessig) til det å forstå at den andres hensikt er å gi. Dvs., man kan gi noe til en annen bare hvis man kan forstå (når det skjer) at en annen gir noe til en selv. Og omvendt. Og det samme for 'ta i mot'.

10.2. For en del forhold gjelder det at jeg forstår hva jeg gjør vis-á-vis en annen bare hvis jeg forstår hva den andre gjør vis-á-vis meg hvis han gjør det samme, dvs. hvis vi skifter plass. F. eks. forstår jeg hva jeg ber en annen om å gjøre (f.eks. hvilke operasjoner jeg ber ham utføre) bare hvis jeg forstår hva den andre ber meg om å gjøre hvis han ber meg i steden for jeg ham. (Dvs., hvis to mennesker er spesialister fra bunnen av og deres spesialiteter ikke griper inn i hverandre kan de heller ikke forstå hverandre. Men dette er ikke å anta to mennesker, men f. eks. en klokke og et termometer.)

(Wittgenstein: *Philosophische Untersuchungen*, § 2.) Hvis vi antar at mesteren snakker til sin hjelper (dvs. at det er sprog Wittgenstein beskriver) må vi anta at mesteren kan ta hjelperens plass og hjelperen mesterens. Ellers kan ikke situasjonen beskrives slik: "Mesteren forstår hva det er han ber sin hjelper om." Og heller ikke slik: "Hjelperen forstår hva det er han blir bedt om." Men hvis ikke slike beskrivelser gjelder, er det heller ikke sprog som beskrives.

Uten slike antagelser, og en god del til, kan § 2 like gjerne leses som en beskrivelse av en

mekanisme (et system av to maskiner).

F. eks. slik: Begge maskiner er utstyrt med armer som kan gripe og sette fra seg gjenstander av forskjellig form. Maskin A mottar lyssignaler (bilder av muren) og transformerer dem til lydsignaler. Maskin B mottar lydsignaler (fra A) og transformerer dem til gripebevegelser. Etc. Her kan A og B ikke skifte plass. Men bygger vi to maskiner der hver av dem inkluderer maskin A og maskin B, får vi straks en finere imitasjon av mesteren og hans hjelper. (Hvor går i så fall grensen mellom mekanisme og sprog, mellom maskin og menneske? Vi kan f. eks. si at grensen er passert når maskinen stiller samme spørsmål. Men hva er kriteriet på at den gjør det?)

11. La oss bruke ordet "dialog" om det hver av de følgende to-person situasjoner er et eksempel på: X rekker frem sitt glass og Y skjenker i. X og Y spiller sjakk sammen. X spør og Y svarer. X gir en ordre til Y. X og Y diskuterer dialoger. Etc. (Men ikke f. eks.: X iakttar Y. X leter etter Y. X går like bak Y. X og Y er i samme båt.)

Sprog eksisterer primært som tale, og tale eksisterer primært som dialog, dvs. som en art spill mellom to. (Her kan fler-person spill betraktes som bygget opp av to-person spill.) En dialog uten ord (f. eks. den enkle: X rekker frem sitt glass og Y skjenker i) og en dialog med ord (f.eks. X spør og Y svarer) skjer begge innen et slikt skjema. Skjemaet eksemplifiseres hver gang to personer eksistens inne et slikt skjema. Skjemaet eksemplifiseres hver gang to personer er i samtale (eller en person snakker til en annen) og uten at det eksemplifiseres er der ingen samtale. (Hvis X spør uten at Y svarer, må X's spørsmål betraktes som et trekk i en samtale - (i dette tilfelle) i et spørre-svare spill. Det er fordi spørre-svare spillet finnes at X kan spørre. Og det at Y lår være å svare kan betraktes som et (andre persons) trekk i samme spill.)

Når et barn har lært f. eks. å rekke frem skålen for å få den fylt (for at en annen skal fylle den (ikke det samme som å plasere skålen under en automatisk skjenkemaskin)) har det samtidig lært å opptre innen det skjema det må opptre i for å snakke, dvs. for at dets lyder (om enn aldri så velartikulerte) skal være tale. F. eks. for å be om mere mat med ordene "mere mat", f. eks. uten å rekke frem skålen, eller når den andre står med ryggen til, etc.. Dvs. det har lært skjemaet i én retning. Fra seg selv til den andre.

Når et barn forstår at en annen skyver sin skål bort til det for at det selv skal fylle skålen for den andre, forstår det den andres opptreden som den annen parts opptreden innen samme skjema. Dvs. det har lært skjemaet fra den andre til seg selv. Dvs. det har lært det skjema det selv må opptre i for å svare (eller la være å svare) på en annens spørsmål.

Det er vel logisk mulig at et barn kan lære å artikulere setninger både i indikativ og interrogativ uten at det har lært å opptre (eller å forstå andres opptreden vis-à-vis seg selv) i selv den enkleste dialog. La oss si at det ikke en gang mestrer gi-og-ta leken. Men barnets indikative setninger er i så fall ingen beretninger, og dets spørre-setninger er ikke spørsmål (det henvender seg f. eks. ikke til noen, det er utelukket, og det ber ikke om svar, etc.).

Hvis artikuleringsspelet leder inn i sproget (dvs. et sprog) som et system av lyder, leder gi-og-ta leken inn i sproget som samtale mennesker imellom.

Det er lydenes bruk som gjør dem til utsagn, dvs. det er deres bruk i dialoger. Utenfor dialogen er det ikke snakk om bruk (annet enn kausalt, slik man kan hoie for å få ekko). Vi har et sprog (og lever i et sprog) når vi kan snakke. Men "snakke" er et samleord for det å spørre om noe, det å gi beskjeder, det å gi ordre, det å beskrive hva man ser, det å gjenfortelle hva man har hørt, etc..

Og kanskje kan hvert av de uttrykkene vi nu har brukt selv betraktes som et slikt samleord. Men det er hele tiden snakk om dialoger.

10. mai 1965
Jakob Meløe